

УДК 821.161.2-31.09 Шевченко Т.
DOI: <https://doi.org/10.17721/1728-2659.2022.32.17>

Жуй Фань, асп.
ORCID: 0000-0002-1505-8390
e-mail: cristinvvan@gmail.com

Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ, Україна

ХУДОЖНЯ МОДЕЛЬ МИСЛЕННЯ В ПОВІСТІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА "НЕСЧАСТНИЙ"

Досліджено особливості художньої моделі мислення в повісті Тараса Шевченка "Несчастный". Наголошено, що російськомовна творчість письменника виявляє специфіку художньої моделі авторського мислення, її суто українській національній характер. Обґрунтовано тезу про те, що за посередництва чужої російської мови Т. Шевченко репрезентує притаманну його художньому світогляду і способу мистецької інтерпретації світу багатогранну модель українського народного мислення. Важливим чинником представлення специфіки художньої моделі в повістях є образ автора, аналіз особливостей сприйняття і тлумачення ним світу як відображення поглядів письменника. Також чинниками репрезентації художньої моделі є пейзажі України. Підкреслено, що синкретичні за своїм характером повісті Тараса Шевченка поєднують різні стилі й жанрові різновиди. Зокрема в повісті "Несчастный" бачимо багато героїв автобіографічних згідно з романтичними традиціями. Загалом українська національна за своїм характером і виявами художня модель мислення Тараса Шевченка, створена спочатку в поетичних текстах, була перенесена й інтегрована в його прозову спадщину. Також у прозових творах вона синтезувала характеристики сентименталізму, просвітництва, романтизму, натуралізму. Повість "Несчастный" Т. Шевченка базується на використанні ретроспективного методу; наявності ряду головних і другорядних персонажів із вираженням українським змістом і сутністю. Усі герої твору репрезентують багатозанне національне середовище. Твір має чітку структуру, характери його героїв логічні, осмислені, часто автобіографічні й мають головне значення у формуванні українського національного наративу повісті.

Ключові слова: Тарас Шевченко, повість, російськомовна творчість, художня модель мислення, образ оповідача.

Вступ. Прозові твори Тараса Шевченка є важливою частиною його творчої спадщини, оскільки відображають еволюцію художнього мислення митця, обставини звернення ним до російської мови, особливості використання жанру повісті. Крім того, саме в російськомовній творчості Шевченко цілеспрямовано виокремлює специфіку власної художньої моделі мислення, її виражене українське національне спрямування. О. Сліпушко зазначає: "Творчість Тараса Шевченка на різних її етапах засвідчує послідовну метафізичну єдність із духовністю нації, глибоке розуміння і відображення національної свідомості. Ідеї митця стали універсальним для національної ментальності, оскільки дійсність українського народу була дійсністю Шевченка" [4, с. 69]. Під моделлю художнього мислення розуміємо спосіб та особливості представлення світу і його складових у творі. На нашу думку, це виявляється насамперед в осмисленні актуальних питань тогочасного українського суспільства, оцінок їх із позицій українця, творенні колоритних національних типів у контексті процесів, які відбувалися в українському селі й місті. У контексті використання чужої мови постає в усій багатогранності рідна модель світосприйняття і світовідчуття. Саме специфіка художньої моделі мислення в російськомовній творчості Кобзаря залишається питанням маловивченим, незважаючи на наявність численних наукових розвідок як у галузі шевченкознавства загалом, так і окремих досліджень у галузі вивчення російськомовних повістей автора. Відтак, студії над повістями Кобзаря відкривають нові грані в розумінні творчого світу й методу Тараса Шевченка. Теоретична значущість досліджуваної проблеми визначається необхідністю комплексного вивчення специфіки становлення художньої моделі мислення Кобзаря спочатку в поетичних текстах на різних етапах його творчої біографії, а потім її інтеграції в російськомовну творчість. Також важливими теоретичними аспектами проблеми є вивчення незалежності чи залежності однойменних україномовних поем і російськомовних текстів повістей; характеру художнього світогляду тих повістей російською мовою, які не мали українських аналогів. Саме останній досліджується у статті на прикладі твору "Несчастный".

Методологія дослідження. Актуальність дослідження визначається не лише недостатнім вивченням питання художньої моделі мислення у творі, а й необхідністю масштабного погляду на творчість Кобзаря періоду його заслання, зокрема, трактування ним болючих для тогочасного суспільства проблем; виявів у тексті синтезу стилів романтизму, сентименталізму, просвітницького реалізму, а також способів репрезентації цих трьох стилів.

Окремі аспекти досліджуваного питання вивчали О. Боронь, Л. Задорожна, Г. Ключок, Л. Кодацька, В. Смілянська, Л. Ушкалов та ін. Свого часу Л. Кодацька [3] наголошувала на тому, що в повістях Т. Шевченка порушується багато важливих соціальних питань. Дослідниця акцентувала увагу саме на ідейній і тематичній спрямованості творів. Визначальний внесок у вивчення російськомовних повістей Т. Шевченка зробив О. Боронь, присвятивши кілька праць аналізу різних аспектів текстів [1]. Особливу увагу приділяв сучасний учений прийняттю Шевченком рішення писати чужою російською мовою, а також студіює питання жанрової специфіки творів, їхнього стилю, образної системи, детально досліджує впливи на повісті російської та західноєвропейської літератури. Цілком погоджуємося з тезою О. Бороня про те, що рішення писати російською мовою Т. Шевченко прийняв свідомо й осмислено. Воно стало фактично результатом прагнень автора бути почутим якомога ширшим загалом читачів, тому він вимушено звертається до російської мови як панівної в тогочасній Російській імперії, до складу якої входила Україна. Ключові концепти творчості Т. Шевченка, зокрема його повістей, досліджував і Л. Ушкалов. Загалом існує солідна кількість праць, присвячених повістям автора, проте особливості художньої моделі мислення в них потребують додаткових студій. Загалом, наявні наукові розвідки, присвячені російськомовним повістям Кобзаря, опосередковано торкаються проблеми моделі художнього мислення автора. Натомість дослідження цього питання в різних повістях митця представляє саме українську модель художнього мислення в російськомовних текстах.

Метою нашого дослідження є проаналізувати особливості моделі художнього мислення у російськомовній

© Фань Жуй, 2022

повіді Т. Шевченка "Несчастный", виявити засоби представлення цієї моделі. До вже відомих тез про синкретичний характер повісті пропонуємо тезу щодо українського характеру тих елементів, які виступають складовими моделі художнього мислення. Отже, у статті зроблено спробу уточнити наявні в науці розробки щодо синтезу романтичного й сентиментального стилів, а також елементів просвітницького реалізму в повістях Кобзаря.

Аналіз і вивчення поставлених у статті завдань здійснюється за допомогою ряду наукових методів. Зокрема, філологічний метод застосовано для аналізу текстів; історико-літературний метод застосовано у процесі вивчення історії питання, його еволюції в науковій літературі; за допомогою біографічного методу виявляємо впливи на текст біографії автора.

Результати дослідження. У центрі повістей Т. Шевченка перебувають ті ж самі головні проблеми, що і в його поетичній творчості. Звернення до цих наболілих питань зумовлювалося новими викликами часу, способами осягнення автором тематики і специфікою представлення її в художньому тексті. Зокрема, традиційно автор звертається до осмислення наслідків кріпосницького ладу на долях людей ("Барнак", "Княгиня"), зокрема детально вивчає і художньо тлумачить долю закріпаченого талановитого митця ("Музикант", "Художник"), закріпаченого інтелігента ("Барнак"). Болить Шевченкові доля покритки ("Наймичка", "Капитанша"). Звертає увагу письменник і на проблему формування особистості під впливом таких чинників, як освіта, довкілля, родина ("Близнець", "Несчастный", "Прогулка с удовольствием и не без морали"). Загалом, усі теми повістей Шевченка були так чи інакше дотичні до особистого життєвого досвіду автора, пережиті ним і переосмислені. Відтак, його прозова спадщина, як і поетична, позначена глибоким автобіографічним характером.

Правомірно наголошує О. Боронь, що "Шевченкова проза не відзначається загалом художньою довершеністю, натомість вона становить інтерес народністю змісту, національним колоритом, правдивим відтворенням світовідчуття, притаманного українцям, що позначилося на доборі фабульних ситуацій, увиразнило змалювання персонажів; приваблює багатогранний образ автора у його психологічній неповторності" [1, с. 76]. Саме народність змісту й національний колорит є тим контекстом, у якому твориться авторська модель художнього мислення. Посередництвом образу автора чи оповідача в повістях виражається модель художнього мислення в них, особливості сприйняття і тлумачення світу. Також помітними у текстах є впливи російської та західноєвропейської прози. Проте Шевченко жодним чином не повторює і не копілює їхніх традицій, а творчо переосмислює й інтегрує в контекст власного художнього мислення. Повістям Кобзаря притаманні такі риси: аморфність, подання епізодів у хронологічній послідовності, що забезпечує логічність викладу, а також виражена настроєвість. Автор систематично вводить у художній текст образ оповідача, роблячи його часто власним Alter ego, виразником своїх думок і переживань. Так, присутні оповідачі, зокрема, у повістях "Барнак", "Капитанша", "Художник", "Несчастный" та ін. Також характерною рисою повістей Шевченка є часте звертання до епістолярної форми, подорожніх нотаток, постійні апеляції до читача. Митець прагне творити образи таких героїв, які б виглядали переконливо і правдоподібно, були найбільш близькими до стилю просвітницького реалізму.

Актуальним і важливим для Т. Шевченка є осмислення суті освіти, зокрема, військової як такої, що є чи не

є шляхом до благополучного життя. Також митець репрезентує художні тлумачення тогочасного виховання в українському суспільстві, представляє власне бачення його. Саме ці питання звучать у його повісті "Несчастный". Крім того, письменник подає і міркування про національний суспільний ідеал. Як наголошує О. Боронь, "нелінійна еволюція Шевченка-прозаїка не підлягає сумніву – від написаної на сюжет однойменної поеми повісті "Наймичка" до продуманої багатопланової композиційної цілоти "Художника" та "Прогулки..." [1, с. 77]. Така композиційна цілість вимальовується і в повісті "Несчастный". Загалом ці риси спонукають читача міркувати над алегоріями, алюзіями, ремінісценціями, які повсякчас присутні в контексті моделі художнього мислення автора. Специфіка останньої бачиться і через впливи та вияви в тексті романтизму, насамперед його українського варіанту. Це представлено дуже чітко, зокрема, у зверненнях до епістолярію, присвяченого українським питанням; образу оповідача, що мислить національними категоріями і поняттями; подорожніх заміток, які представляють картини українських міст, сіл, природи, пейзажів. Також тексти повістей позначені впливами українського сентименталізму, традиція котрого була характерна для національного письменства. Особливо виразно виявляються у тексті риси просвітницького реалізму, зважаючи на головну проблему твору – проблему виховання.

Синкретичні за своїм характером і стилем повісті Т. Шевченка часто є автобіографічними, як це було притаманне романтичній традиції, зокрема і насамперед українським романтикам. Постаті оповідача й героїв виражають думки і переживання автора, "виконуючи подекуди аутопсихотерапевтичну функцію" [1, с. 78]. Також для повістей Т. Шевченка, зокрема, твору "Несчастный", характерним є тяжіння до просвітницького реалізму, представлення правдивих категорій і ментальних понять українського світогляду. У контексті художньої моделі мислення повістей Кобзаря вимальовуються такі виразні риси: дидактизм, повчальний характер, протиставлення персонажів позитивних і негативних. Усі ці риси є практичними засобами для вираження автором саме українського способу мислення і сприйняття світу. Вияви просвітницького реалізму порівняно з романтизмом і сентименталізмом, на нашу думку, є найбільш яскравими. Повість "Несчастный" цікава, зважаючи на те, що в ній елементи просвітницького способу мислення інтегруються в контекст української світоглядної системи, як і романтизм, і сентименталізм. Так, "суто просвітницьким за генезою є експеримент Шевченка, зреалізований у повістях "Близнець", "Несчастный", менше виявлений у повісті "Музикант" [1, с. 79]. У цих текстах осмислюється вплив родинного середовища, освіти, виховання на особистість, її становлення, розвиток і подальшу суспільну реалізацію. На нашу думку, це українська просвітницька повість, написана російською мовою, і присвячена проблемам виховання. Важливо, що традиційні європейські поняття автор наповнює суто українським розумінням, інтегруючи в національну модель художнього мислення. Також дослідники вбачають у повісті "Несчастный" впливи стилю бідермаєру, що був перехідним від реалізму до романтизму. В. Смілянська наголошує, що у Шевченкових повістях синтезувалися сентиментально-романтичний і реалістичний стилі [5]. Саме такий синтетичний, на наше переконання, стиль дав змогу авторові витворити український і шевченківський варіант художнього мислення.

Українська і національна за своєю сутністю художня модель мислення Тараса Шевченка була перенесена

разом із визначальними принципами з поезії у прозу. Крім того, у прозовій спадщині вона інтегрувала в себе риси сентименталізму, просвітництва, романтизму, певні впливи натуралізму. Усе це дало підстави дослідникам говорити про "стильовий синкретизм" [1] Шевченкових повістей. О. Боронь пише:

Проза Шевченка не стала вчасно фактом літературного життя і не справила помітного впливу на розвиток повістевих жанрів української літератури, тривалий час слугуючи важливим матеріалом тільки для біографів письменника і набагато менше – для дослідників його творчості. Насправді ж повісті – безперечно важливі та цінні складники доробку Шевченка; вивчення його істотно розширює уявлення про творчий діапазон митця, інтелектуальні та світоглядні обрії, засяги його художнього світу. Кожна з Шевченкових повістей цікава своїм ідейно-тематичним наповненням, поетикою [1, с. 82].

Особливо промовисті прозові тексти Т. Шевченка створенням через посередництво чужої російської мови суто української національної моделі художнього мислення і сприйняття світу. Суттєве значення для усвідомлення типології повістей Т. Шевченка є запропонована вченими їхня класифікація на дві групи. Так, до першої групи дослідники відносять [1, с. 84] повісті, що були написані на основі фавул уже існуючих однойменних поем: "Наймичка", "Варнак", "Княжна". Вважаємо, що в цих творах розвивається і деталізується зміст поетичних текстів. Представлена в україномовних поемах українська модель мислення цілком і повністю зберігається і навіть яскравіше постає в російськомовних прозових текстах. До другої групи повістей вчені [1, с. 84] відносять переважно автономні щодо сюжету, фавул і композиційні тексти, зокрема "Музикант", "Несчастный", "Капитанша", "Близнецы", "Художник", "Прогулка". Тут визначальними є такі елементи, як епістолярна форма, подорожні записки, щоденникові замітки, а також синтез усіх цих різновидів. Особливу увагу приділяє письменник образів оповідача. Усі названі елементи загалом і кожен зокрема репрезентують саме українську модель мислення в текстах російськомовних повістей. Якщо у повістях першої групи Шевченко фактично переносить створену в поемах художню модель мислення, то в повістях другої групи він творить цю модель заново, на основі цілком незалежних сюжетів.

У повісті "Несчастный" Т. Шевченко використовує ретроспективний метод. Її специфіка виявляється і у створенні ряду другорядних персонажів, яких значно більше, ніж було у попередніх повістях. Усі головні й другорядні персонажі мають яскраво виражений український характер, тобто є породженням і виявом національного середовища. О. Боронь пропонує класифікувати повісті Т. Шевченка на підставі проблемно-тематичних властивостей кожного твору [2, с. 47]. Він зазначає, що "з високим ступенем умовності можна виокремити морально-етичні повісті ("Наймичка", "Княгиня", "Капитанша"), соціально-етичні ("Варнак", "Музикант", "Художник", "Прогулка с удовольствием и не без морали"), звичаєописову ("Несчастный"), морально-дидактичну ("Близнецы"). Повість "Несчастный" є переважно звичаєописовою. Зважаючи на те, що межі між цими підвидами подеколи доволі розмиті, взаємоперехідні, кваліфікація залежить від "переваги того чи того чинника в розвитку сюжету" [2, с. 47]. Так, у повісті "Несчастный" переважає традиція опису саме українських звичаїв і традицій щодо виховання й освіти. Водночас спостерігаємо тут риси морального й дидактичного тексту, що було притаманним просвітницькому реалізму.

Загалом повісті Тараса Шевченка свідчать про розвиток прози, зокрема, жанру повісті, у тогочасній

літературі. У них спостерігаємо адаптацію просвітницького реалізму до нових умов, збагачення його романтичними елементами і рисами сентименталізму. Всім повістевим творами Кобзаря притаманні такі риси, як поступове і повільне розгортання сюжету, хронологічність, детальність описів, наявність значної кількості позасюжетних і позафабульних відступів і вставок. Структура їхня загалом є подібною і передбачає наявність таких частин, як вступ, експозиція, описи портретів героїв, їх характеру, власне сюжетна лінія. "Зазвичай Шевченко мислив композиційну цілість своїх повістей через героя, що опиняється в центрі уваги читача" [2, с. 61]. Через героїв повісті "Несчастный" репрезентовано українську модель мислення і світовідчуття. У творі все є продуманим, характерні повісті "Несчастный" логічні та осмислені за своєю суттю. Автобіографічні риси в образі оповідача відіграють суттєву роль у формуванні українського національного нарративу твору.

Повість "Несчастный" була написана Тарасом Шевченком протягом 24 січня – 20 лютого 1855 р. під час його перебування на засланні, у Новопетровському укріпленні. Її текст не був завершений письменником остаточно. Відомо, що автор зробив кілька спроб надрукувати повість. Проте всі вони були невдалими. Після цього Шевченко перестав готувати її текст до друку. Загалом у творі представлено суто українську модель мислення, що здійснено, зокрема, через покладення в основу сюжету власних вражень і переживань автора, його роздумів із приводу проблеми освіти в тогочасному суспільстві. О. Боронь зазначає, що "повість "Несчастный" постала як художній результат осмислення побутових сцен, занотованих згодом, а спостережених, очевидно, щойно після прибуття до Орської фортеці" [2, с. 105]. Саме з її описів і вражень суто українського сприйняття цих країв починається твір. Нашим завданням не є аналіз мови повісті, а вивчення її осмислення світу загалом і його складових із позицій української ментальності. У тексті бачимо засновані на рисах національного світовідчуття роздуми про ті обставини, які здатні деформувати дітей дворян. Їхні багаті батьки вкладають великі кошти в освіту, де діють справжні моральні виродки. Зокрема, таким постає з тексту Порцієнко. Провину письменник кладе саме на батьків, бо вони є так само деградованими й аморальними. Ставлення автора до головного персонажа саркастичне і навіть знущальне. Очевидно, твір був написаний під глибоким особистим враженням Шевченка. Адже його самого в засланні військове керівництво ставило нарівні з особами, яких батьки віддали сюди на перевиховання. Письменник міркує над тим, звідки у суспільстві з'являються такі моральні виродки, як Порцієнко. Це була "перша повість письменника, цілком присвячена питанням виховання, пошуків ідеалу людини, обставин, за яких визріває духовна, освічена особистість" [2, с. 107].

Після короткого знайомства оповідача з Іполітом висловлюється відразу суто негативне авторське ставлення до нього. Так програмується читацьке сприйняття образу. На думку Тараса Шевченка, головна причина неучтва й розбещеності Іполіта полягає в тому, що його мати, будучи жінкою неосвіченою й аморальною, керувалася у своїх діях і вчинках щодо нього своєю сліпою любов'ю до сина. Вона дозволяла йому все, що внаслідок призвело до повної деградації Іполіта як особистості. Марія Федорівна постає як особа-маніпулятор відносно до всіх, зокрема, власного чоловіка, пасербиці Лізи, пасинка Колі. Вона позбавляє цих двох дітей Хлюпіна від першого шлюбу будь-яких прав на батьківську спадщину.

У своєму творі "Несчастный" Тарас Шевченко засвідчує вміння вибудувати динамічний сюжет, майстерно поєднує епізоди злочинних цілеспрямованих дій Марії Федорівни, унаслідок яких так по-різному складаються долі сина і нерідних дітей, постійно підтримує інтригу, що певною мірою споріднює повість із творами авантюрно-пригодницького жанру [2, с. 110–111]. Шевченкова повість сповнена глибокого гуманізму, уваги до людської особистості, акцентуванні значення особистих рис, а не соціального походження чи матеріальних статків. У тексті бачимо мінімальне обрамлення, є пролог, численні описи саме українського у своїй суті побуту, описи дрібних подій із національної реальності. Завершується твір розв'язкою, котра врешті пояснює епізод на початку твору. Так утримується увага та інтерес читача до розгортання сюжету і подій, еволюції характерів героїв. Повість "Несчастный" є складним кількочасовим текстом із вираженим соціально-просвітницьким змістом, "одна з цікавих прозових спроб Шевченка, що становить помітне явище в історії української повісти середини XIX століття" [2, с. 112].

Починається твір зі згадок про Орську фортецю, яку киргизи називають Яман-Кала. Місцеві мешканці звали до її пейзажів і особливостей, проте на того, хто бачить її вперше, вона справляє велике враження: "Крепость Орская как нельзя более в гармонии с окружающей ее местностью" [7, с. 175]. Використання подорожніх нотаток є характерною рисою повістей Т. Шевченка. Вони створені в романтичному українському дусі та покликані показати красу і чарівність природи навколо. Далі йде опис першої зустрічі оповідача з юнаком: "Меня поразила наружность этого юноши. Что-то благородное было в нем и что-то низкое, отталкивающее" [7, с. 175]. Юнак постає перед читачем на фоні української природи у білій порваній сорочці. Його називали нещасним. Як виявилось, це був поміщик Хлюпін, який мало живе у своєму селі, приїздить сюди тільки зібрати податки. І то не кожного року. Це було все на той момент, що оповідач дізнався про свого героя. А через три десятки років оповідач зустрів нещасного саме в Орській фортеці. Він виявився рідним сином і спадкоємцем того поміщика. Відтак, нещасним уже можна назвати Іполіта, який став результатом неправильного виховання власної матері. І далі письменник викладає його життєву історію. Вся вона постає через український спосіб мислення і сприйняття світу.

Ротмістр Хлюпін довго не хотів одружуватися. Однак обставини змусили його взяти за дружину заможну й немолоду вдову. Саме від неї в посаг дісталось йому українське село. Незабаром вдова народила Хлюпіну сина й доньку, після чого невдовзі померла. А Хлюпін разом із дітьми поїхав у Петербург. Оскільки доні й синові була потрібна мама, він одружився вдруге. Нова дружина Марія Федорівна наполягла на поверненні в село. Оповідач підкреслює, що вона мала розум практичний і тому швидко увійшла у роль провінційної барині-господині. На дітей спочатку не звертала уваги взагалі: "... с той поры, как они поступили в ее ведомство, и они, бедные, стали чувствовать какою-то тяжесть" [7, с. 180]. Незабаром Марія Федорівна завагітніла. Тоді якраз у селі стався спалах віспи. Хлопчик Коля втратив зір після хвороби, а дівчинка Ліза пережила краще. Урешті Марія Федорівна народила хлопчика Іполіта. Незабаром після цього захворів Хлюпін і, благословивши дітей і залишивши їх на дружину, помер. І тепер цілком розкривається суть характеру Марії Федорівни. Насамперед, незважаючи на

короткочасність хвороби чоловіка, вона "успела сделать все форменно, что нужно было для обеспечения своей будущности и своего сына, т. е. он третий наследник общего имения, и она и опекунша, и полная хозяйка во всем" [7, с. 186]. Автор наголошує на нещирості й награності характеру героїні, яка саме на похоронах чоловіка виявила свої сценічні здібності. Гірко плачучи перед людьми, ввечері жінка стає собою, міркуючи: "Главное само собою устроилось. А их я сама пристрою" [7, с. 187].

Тепер динамічно розкривається фактично до цього інертний і мало виявлений характер героїні. Насамперед автор наголошує на жорстокості й немилосердності, коли Марія Федорівна змушувала холодною осінню і взимку жінок і дітей насипати курган на могилі свого покійного чоловіка. І "этот памятник любви и воспоминаний был полит кровью и самыми непритворными слезами" [7, с. 187]. Сама ж вона ходила вночі на той курган і голосила так, що чуло все село. Далі її жорстокість виявляється саме у ставленні до Лізи і Колі, яким тоді пішов восьмий рік. Марія Федорівна відправила Лізу в Петербург, зробивши сліпого Колю фактично нещасним сиротою без нагляду. Хлопчика забували годувати і вчити.

Характер Колі розкривається після того, як він звертається до няньки із проханням повести його до церкви. Відтепер у житті хлопчика з'являється новий сенс і призначення. Його перше враження є промовистим: "В продолжение обеда Коля стоял как окаменелый. Его сильно поразило никогда не слыханное пение и чтение" [7, с. 190]. При цьому він посміхався час від часу. І хоч Колі було дванадцять років, але він не знав жодної молитви і не вмів хреститися. Тепер він відкрив для себе новий світ. Священник познайомив Колю зі своїм сином Іваном, годував хлопчика обідом, тоді "церковь для его души сделалась одним-единственным прибежищем, куда он приходил, как к самому милому другу, как к самой нежной матери. Возвышенные простые наши церковные напевы потрясали и проникали все существо его. А божественная мелодия и восторженный лиризм Давидовых псалмов возносили его непорочную душу превыше небес" [7, с. 191–192]. Священник полюбив Колю як свого безкорисливого і старанного помічника. Саме у глибокому прагненні хлопчика вірити в Бога й молитися виявляється глибинна сутність його характеру. Цілком протилежним постає Іполіт. Усі негативні вияви його характеру Марія Федорівна вважала результатом впливу селянського оточення. Тому вирішила віддати його на навчання у благородний пансіон. Аби бути поряд із сином, винайняла квартиру недалеко від пансіону.

Саме Петербург став місцем повного розкриття характеру Іполіта, якого Марія Федорівна виростила відповідно до своїх уявлень про виховання й освіту. Її підходи щодо підготовки підростаючого покоління автор вважає неправильними й навіть шкідливими для суспільства загалом і для конкретної особи зокрема. Паралельно розгортається показ характеру Лізи, яку віддали в чужу родину під іменем Акуліна для служби. Проте кмітлива Юлія Карлівна швидко зрозуміла, що Акуліна – це Ліза. Дівчинка розповіла їй, як жила з братом у селі та як їх розлучили. Жінка з'ясувала, ким насправді є Акуліна, що стало поворотним моментом у житті дівчини. Також місто кардинально поглиблює ті риси характеру, які закладені в Іполітові. Так, коли Марія Федорівна йде до церкви, Іполіт посилається на головний біль для того, щоб за відсутності матері знайти її схованку з грішми. Юнак потрапляє у так звану школу до Юлії Карлівни і

тепер постійно ходить до красивих "сирен". А вони у свою чергу просять у нього гроші за ті задоволення, які надавали. Переїнявшись долею Лізи, Юлія Карлівна відверто говорить Марії Федорівні, щоб та готувала придане для Єлизавети Іванівни Хлюпінної. Мовляв, вона не Акулька, а донька її покійного чоловіка й має право на придане. Це стало величезним стресом для жінки. Особливо він поглиблюється на фоні виявів негативних рис характеру Іполіта, який усе пропиває і прагне до розгульного життя. Для того, щоб зібрати гроші, він говорить сусідам, що Марія Федорівна померла. Після цього жінка змушена була написати папір, щоб поліцейський забрав її Іполіта у в'язницю: "Так кончились злые ухищрения Марьи Федоровны, и она теперь лишенная всего, даже личной свободы, в тесной, мрачной келье издыхает, как отравленная крыса в норе" [7, с. 210]. Так Іполіт і потрапив до Орської фортеці, де зустрів його оповідача.

Читач бачить промовистий результат тієї системи виховання, яку провадила Марія Федорівна відносно до свого рідного сина. Ця система виховання формується й реалізується в українському суспільному просторі, відтак і виявляється через українську модель мислення. Натомість доля Лізи складається щасливо. Вона виходить заміж за заможного й порядного чоловіка. Після їхнього приїзду в село все тут почало оновлюватися. Адже "муж Лизы оказался весьма порядочным человеком, а через год и порядочным сельским хозяином, так что брошенные части хозяйства пришли в движение и приносили свою пользу" [7, с. 211]. Така хазяйновитість подається як суто українська національна риса. Загалом "все воскресло с прибытием Елисаветы Ивановны. Но сильнее всех почувствовал ее присутствие бедный слепой Коля. Она с ним ни на минуту не расставалась, ухаживала за ним, как самая попечительная нянька и самая нежная сестра" [7, с. 211]. Тепер щасливий Коля продовжував відвідувати церкву, де виконував обов'язки дячка й пономаря. Це було його єдине й задушевне заняття, а ще він часто наспівував про Матір Божу. Таке щасливе завершення для дитей-сиріт вимальовується на тлі українського національного життя, що визначає й суто українську модель мислення в повісті.

Висновки. На нашу думку, модель художнього мислення – це спосіб та особливості представлення світу і його складових у творі. Це виявляється через осмислення актуальних питань тогочасного українського суспільства, оцінок їх із позицій українця, творенні колоритних національних типів у контексті процесів, які відбувалися в українському селі та місті.

Російськомовна творчість Тараса Шевченка, зокрема повість "Несчастный", репрезентує еволюцію художнього мислення Тараса Шевченка. Саме в російськомовних повістях автора виявляється специфіка художньої моделі мислення, її суто український національний характер. За посередництва чужої російської мови письменник репрезентує притаманну його художньому світогляду і способу мистецької інтерпретації світу багатогранну модель українського мислення. Чужа мова ще більшою мірою виокремлює й акцентує специфіку проявів національної моделі мислення. Важливим чинником представлення особливостей художньої моделі мислення є у повісті Т. Шевченка "Несчастный" образ оповідача, сприйняття і тлумачення ним світу як відображення авторського погляду, мислення національними категоріями. Також чинниками репрезентації художньої моделі мислення є вияви українських варіантів романтизму, сентименталізму і просвітницького реалізму; звернення

оповідача до епістолярію, у якому осмислюються суто українські питання; подорожні замітки з описом картин українських міст, сіл, природи, пейзажів України.

Синкретичні за своїм характером повісті Тараса Шевченка поєднують різні стилі й жанрові різновиди. У них загалом і повісті "Несчастный" зокрема бачимо ряд героїв автобіографічних згідно з романтичними традиціями. Загалом українська і національна за своїм характером і виявами художня модель мислення Тараса Шевченка, створена спочатку в поетичних текстах, була перенесена й інтегрована у його прозову спадщину. Також у прозових творах вона синтезувала характеристики сентименталізму, просвітництва, романтизму, натуралізму. Написана на тему освіти та виховання повість "Несчастный" не мала аналогів у текстах поетичних, але сформована в поезіях художня модель мислення набула тут реалізації в контексті осмислення важливого для українського контексту питання освіти та виховання. Розгортання цієї теми відбувається на основі використання стилю просвітницького реалізму із притаманними йому суто українськими формотворчими елементами. У "звичайнописовій" повісті репрезентовано українську систему міркувань і оцінок щодо питання становлення й розвитку особистості, впливів на неї суспільства. Це виявляється в осмисленні тих актуальних питань і проблем, які турбували саме українське середовище та зверненні до його представників.

Повість "Несчастный" Т. Шевченка базується на використанні ретроспективного методу. Текстові притаманні такі риси: наявність ряду головних і другорядних персонажів із вираженим українським змістом і сутністю. Усі герої твору є виявом і результатом національного середовища. Покликанням героїв повісті "Несчастный" є представлення української моделі мислення та світовідчуття. Твір має чітку структуру, його характери логічні, осмислені, часто автобіографічні (насамперед образ оповідача) і мають головне значення у формуванні українського національного нарративу повісті.

Список використаних джерел

1. Боронь О. Поет і його проза / О. Боронь. – К.: Критика, 2015.
2. Боронь О. Спадщина Кобзаря Дармограя: джерела, типологія та інтертекст Шевченкових повістей / О. Боронь. – К.: Критика, 2017.
3. Кодацька Л. Художня проза Т. Г. Шевченка / Л. Кодацька. – К.: Наук. думка, 1972.
4. Сліпушко О. Художня індивідуальність Тараса Шевченка і світовий літературний контекст / О. Сліпушко, А. Шаповалова. – К.: Логос, 2015.
5. Смілянська В. Шевченкознавчі роздуми / В. Смілянська. – К.: Дніпро, 2005.
6. Ушкалов Л. Моя Шевченківська енциклопедія. Із досвіду самопізнання / Л. Ушкалов. – К.: Дух і літера, 2019.
7. Шевченко Т. Повне зібрання творів: у 12-ти т. / Т. Шевченко. – К.: Наук. думка, 1991. – Т. 3.

References

1. Boron, O. (2015). *Poet i joho proza* [The poet and his prose]. Kyiv: Krytyka. (In Ukr.).
2. Boron O. (2017). *Spadshchyna Kobzaria Darmohraia: dzherela, typolohiia ta intertekst Shevchenkovykh povistei* [The legacy of Kobzar Darmohraia: sources, typology and intertext of Shevchenko's stories]. Kyiv: Krytyka. (In Ukr.).
3. Kodatska, L. (1972). *Khudozhnia proza T.H. Shevchenka* [Fiction by Taras Shevchenko]. Kyiv: Naukova dumka. (In Ukr.).
4. Slipushko, O., Shapovalova, A. (2015). *Khudozhnia individualnist Tarasa Shevchenka i svitovyi literaturnyi kontekst* [Taras Shevchenko's artistic individuality and world literary context]. Kyiv: Lohos. (In Ukr.).
5. Smilianska, V. (2005). *Shevchenkoznavchi rozmysly* [Shevchenko's reflections]. Kyiv: Dnipro. (In Ukr.).
6. Ushkalov, L. (2019). *Moia Shevchenkivska entsyklopediia. Iz dosvidu samopiznannia* [Shevchenko's encyclopedia. From the experience of self-knowledge]. Kyiv: Duxh i litera. (In Ukr.).
7. Shevchenko, T. (1991). *Povne zibrannia tvoriv u dvanadtsiaty tomakh. Tom tretii. Dramatychni tvory. Povisti* [Complete collection of works in twelve volumes. Volume three. Dramatic works]. Kyiv: Naukova dumka. (In Ukr.).

Надійшла до редколегії 13.05.22

Rui Fan, Postgraduate
ORCID: 0000-0002-1505-8390
e-mail: 1872596662@qq.com
Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine

ARTISTIC MODEL OF THINKING IN TARAS SHEVCHENKO'S NOVEL "THE UNFORTUNATE"

The article examines the features of the artistic model of thinking in Taras Shevchenko's novel "The Unfortunate". It is emphasized that Taras Shevchenko's Russian-language works represent the evolution of Taras Shevchenko's artistic thinking. The specificity of the artistic model of thinking and its Ukrainian national character is revealed in the Russian-language stories of the author. The thesis is substantiated that using Russian language T. Shevchenko represents his multifaceted model of Ukrainian thinking inherent in his artistic worldview and the way of artistic interpretation of the world. An important factor in presenting the specifics of the artistic model of thinking in Taras Shevchenko's novels is the image of the author, his perception and interpretation of the world as a reflection of the author's view. Also, the factors of representation of the artistic model of thinking in the stories of T. Shevchenko, in particular in the work "Unfortunate", are manifestations of Ukrainian variants of romanticism and sentimentalism; the narrator's appeal to the epistolary, in which purely Ukrainian issues are comprehended; the image of the narrator thinking in national categories; travel notes with descriptions of paintings of Ukrainian cities, villages, nature, landscapes of Ukraine. It is noted that Taras Shevchenko's syncretic stories combine different styles and genres. We can see a number of autobiographical characters according to romantic traditions in them and in the story "The Unfortunate". Basically, the artistic model of Taras Shevchenko's thinking, which was Ukrainian and national in character and manifestation, first created in poetic texts, was transferred and integrated into his prose heritage. In prose works, it is synthesized the characteristics of sentimentalism, enlightenment, romanticism, naturalism. "The Unfortunate" is based on the use of a retrospective method. The text has such features as the presence of a number of main and secondary characters with a pronounced Ukrainian content and essence. All the heroes of the work are a manifestation and result of the national environment. The vocation of the heroes of the story "Unhappy" is to present the Ukrainian model of thinking and worldview. The work has a clear structure, its characteristics are logical, meaningful, often autobiographical (primarily the image of the narrator) and are of major importance in the formation of the Ukrainian national narrative of the story.

Keywords: Taras Shevchenko, novel, Russian-language creativity, artistic model of thinking, the image of the narrator.